כיתה ז' | ספרות | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק'

ממלכתי וחמ"ד: הסיפור מופיע ברשימות היצירות של משרד החינוך לחטיבת הביניים, בממלכתי לכיתה ז' ובחמ"ד לכיתות ז'-ח' (בנושאים "זהות ושייכות" ו"חגים ומועדים: סליחות"). בדקו את רשימת היצירות של בית הספר ושל הפיקוח בזרם שלכם.

"אך איה הרבי?" פתיחת הסיפור והמתנגד מליטא

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את הסיפור קריאה ראשונה ויספרו את העלילה בקצרה
- התלמידים יכירו את הרקע: ימי הסליחות, חסידים ומתנגדים ("ליטאים"), צדיק בעיירה
- התלמידים יאפיינו את המספר: מי מספר, ומה הוא מאמין

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מקרב אדם "למעלה" יותר: תפילה בבית הכנסת, או מעשה טוב בסתר לאדם אחד?

השאלה מלווה את ארבעת השיעורים. בשיעור 1 רושמים תשובה ראשונה, ובשיעור 4 בודקים אם היא השתנתה.

📖 הסבר למורה

י"ל פרץ (1852-1915) היה מגדולי הסופרים ביידיש ובעברית. "אם לא למעלה מזה" הוא מתוך סיפוריו החסידיים. הסיפור מתרחש בעיירה נמירוב בימי הסליחות, הימים שלפני ראש השנה ויום כיפור, שבהם קמים בבוקר מוקדם לאמירת סליחות.

בכל בוקר של ימי הסליחות הרבי (הצדיק) מנמירוב נעלם, והחסידים בטוחים שהוא עולה "למרום", לשמים, להתפלל על עם ישראל. לעיירה מגיע "ליטאי", מתנגד לחסידות, שלומד הרבה גמרא אבל לא מאמין בסיפורי צדיקים. הוא צוחק על החסידים ומחליט לבדוק בעצמו לאן הרבי הולך. בלילה הוא מתחבא מתחת למיטת הרבי, ובבוקר עוקב אחריו: הרבי מתלבש בבגדי איכר, חוטב עצים ביער, ומביא אותם לאלמנה חולה וענייה. הוא מתחזה לאיכר בשם וואסיל, נותן לה את העצים בהקפה ואפילו מדליק לה את התנור, תוך שהוא אומר בלחש את הסליחות. מאז הליטאי הופך לחסיד של הרבי, וכשמספרים שהרבי עולה למעלה, הוא אומר: "מי יודע אם לא למעלה מזה!"

בשיעור הראשון קוראים את הסיפור כולו ומתמקדים בפתיחה: מי מספר? המספר הוא קול של חסיד מהעיירה ("ומובטח אני, שתיבש ידו"), שמאמין בצדיק ולועג קצת לליטאי. כדאי לשים לב לכך כבר עכשיו, כי בסוף הסיפור דווקא הליטאי הוא שמבין משהו עמוק יותר.

📚 הטקסט המלא (מתוך פרויקט בן-יהודה)

הסיפור בנחלת הכלל (פרץ נפטר ב-1915), ולכן הוא מובא כאן במלואו, כפי שהוא בפרויקט בן-יהודה.
מילים קשות בפתיחה: **נעלם** = נעלם מהעין; **כף המנעול** = הידית; **מרום** = השמים; **מתנגד** = מי שמתנגד לחסידות; **נגלה** = לימוד הגמרא וההלכה (לעומת הסוד והקבלה); **למטה מעשׂרה טפחים** = ביטוי מהגמרא שלפיו גם משה לא עלה ממש לשמים.

"אם לא למעלה מזה" / י"ל פרץ

בכל ימות הסליחות, בבוקר בבוקר, נעלם הרבי מנימירוב. בני-ביתו משכימים לסליחות, יוצאים ועוזבים את הדלת פתוחה אחריהם; בלי ספק יוצא הוא אחרי כן בעצמו. ומעולם לא ראה אותו איש, לא בחוץ ולא בבית-הכנסת או בבית-המדרש, ולא אצל המנינים.

והנה מה שהפתח פתוח – אין בכך כלום; אל בית הצדיק לא יבואו גנבים; יגע אחד מהם בכף-המנעול, ומובטח אני, שתיבש ידו. אך איה הרבי?

ואומרים: בלי ספק במרום! – הימים – ימים נוראים, צרכי עם ישׂראל מרובים, צריכים לפרנסה, לשלום, לבריאות, ליראת-שמים ויראת-חטא... והולך וקרב יום הדין, השופט כל הארץ יעשׂה משפט, והשׂטן משוטט בכל הארץ, ובוחן ובודק באלפי עינים בחורין ובסדקין של הלב והנפש! והוא מסית ומדיח, ועולה ומשׂטין! ומי יעמוד ביום צר, אם לא קדוש ישׂראל מנימירוב?

בלי ספק הוא עולה למרום ומשתטח לפני כסא כבודו, ומתפלל על עם ישׂראל; ולפעמים מתנהג הוא גם בתקיפות, כדרכו!

– – –

והנה בא לנימירוב מתנגד מירושלים דליטא וימלא פיו צחוק.

כידוע, גדול כוח הליטאים בנגלה, אבל נפשם יבשה בלי שום לחלוחית של אמונת צדיקים! ומצחק הליטווא"ק, ומראה באצבע גמרא מפורשת, שגם משה רבינו, עליו השלום, לא עלה למרום, כי אם למטה מעשׂרה טפחים – והצדיק מנימירוב לא כל שכן!

– ואם כן, איפה הוא הרבי בשעת הסליחות?

והליטווא"ק אומר, שיש לו עליו שאלות חמורות מזו...

ובאותו הרגע החליט בלבו לחקור שורש דבר.

ועוד באותו היום, בין מנחה למעריב, התגנב הליטווא"ק אל חדר-משכבו של הצדיק, וישכב תחת מטתו... ואינו מתיירא, שמא תתקוף עליו שנתו, הלא ליטווא"ק הוא! ובוחר הוא לו איזו מסכת ולומד אותה בעל-פה.

ושכב כל הלילה, ולמד בעל-פה!

כשעה חדא, קודם שקראו לסליחות, הרגיש הליטווא"ק שהצדיק מתהפך על משכבו, שהוא נאנח וגונח, גונח ונאנח. והנה ידוע, שאנחותיו של הצדיק מנימירוב היו מלאות צער ויסורין, והשתפכות הנפש, וכל השומע היה גועה ממש בבכי! וזה אינו מפסיק מלמודו בלחש...

ושניהם שוכבים: הרבי על המטה והליטווא"ק תחת המטה.

כשקראו לסליחות, שמע הליטווא"ק, והנה רבתה התנועה בחדרים הסמוכים, בני-הבית יורדים ממטותיהם, מעלים הם נרות ונוטלים את ידיהם, ומתלבשים, והולכים, ופותחים את הדלתות... ואחרי כן שב הכול למנוחתו, והאור, שנזרע תחת מטתו של הצדיק מן החדרים הסמוכים, נדעך. והוא נשאר לבדו עם הרבי בבית.

אחרי כן הודה ולא בוש, שבאותו הרגע נפלה עליו אימה חשכה. כי לא דבר ריק הוא, להתבודד עם הצדיק בשעת הסליחות! אבל הליטווא"ק עקשן הוא – רועד הוא בכל גופו ושוכב!...

בינתים קם גם הצדיק ממשכבו.

וקם, ועשׂה מה שעשׂה, ונגש אל ארון הבגדים, והוציא משם חבילת בגדים שונים, דהיינו:

מכנסי בד לבנים, רחבים וקצרים, מגפים גדולים ומשוחים בזפת, אדרת-שׂער עבה ומצנפת שׂער גבוהה, וחגורת עור מצופה מסמרי נחושת – בגדי אכר!

ובאותם הבגדים התלבש הצדיק, ומצלחת אדרתו יצא קצה חבל עבה...

והליטווא"ק אינו מאמין למראה עיניו, והוא חושב, שנרדם בלילה ורואה חלום... אך לא חלמא חזיא...

והרבי יוצא מחדרו, והליטווא"ק קם בלאט והולך אחריו, כאותו הצל ההולך אחרי האדם.

והרבי עובר מחדר לחדר ובא לחדר-הבשׂל, וכופף ראשו אל מתחת למטת המבשלת, ומניף גרזן לחטוב עצים, ותוקע אותו לתוך אזורו, ויוצא את הבית.

והליטווא"ק אחריו, אף כי כבר עלה על לבו דבר-בליעל, כי הרבי צדיק הוא ביום וגזלן בלילה...

– – –

והולך הרבי בלאט ובצדי הרחובות, ואימת הימים הנוראים מרחפת בחוץ. ופעם בפעם בוקעת ויוצאת מאיזה בית אנחת חולה או פזמון של סליחות. והרבי צולל בצללי הבתים ויוצא לאור הלבנה בין בית לבית, והליטווא"ק אחריו... ולבו דופק כהד לכל פסיעה ופסיעה של הצדיק.

והנה הרבי יצא את העיר.

וסמוך לעיר – יער. והצדיק נכנס לתוך היער, ופסע כשלושים או ארבעים פסיעות בתוך היער, ונגש אל אלון רך, והוציא את הגרזן מאזורו והניפו, ויך בעץ – פעם, פעמים ושלוש, עד כי נפל העץ...

והליטווא"ק עומד מרחוק ורואה, איך שהצדיק חוטב את העץ לבקעים, ואת הבקעים לגזרים, ושהוא מוציא מצלחת אדרתו חבל ארוך, ועושׂה מהם חבילה, ותוחב את הגרזן באזורו, ומעמיס את החבילה על כתפיו, ויוצא את היער ושב העירה.

כפוף הולך הרבי תחת משׂאו. והליטווא"ק אחריו –

"האם לא יצא הזקן מדעתו?"

והצדיק אוחז את דרכו בלאט, ובא לאיזו סימטא חשכה, ונגש אל בית קטן רעוע, ויעמוד מאחרי החלון, וידפוק בשמשותיו בלאט.

והליטווא"ק שומע, שמתוך הבית קורא קול של אשה חולנית:

– מי שם?

– ושהצדיק עונה בלשון הנכרים:

– יאו![1]

והאשה שואלת:

– קטוֹ יאַ?[2]

והצדיק עונה:

– וואסיל.

– וואסיל? איזה וואסיל? ומה אתה רוצה, וואסיל?

והצדיק אומר לה, והכול בלשון האכרים, שיש לו חבילת עצים למכירה, שימכור לה בזול.

ואינו מחכה למענה האשה, ועובר אל הדלת, ופותח אותה, ונכנס לבית.

והליטאי מתגנב אחריו.

לאור הלבנה רואה הוא חדר קטן ונמוך, שברי כלי-בית, ובמטה – אשה חולנית מכוסה בבלויי-סחבות.

והחולנית שואלת באנחה:

– אבל במה אקנה, וואסיל? אין כסף לאלמנה עניה!

והצדיק המתחפשׂ עונה, שיתן לה בהקפה; ושבסך-הכול מבקש הוא שש אגורות!

אבל האשה אומרת, שאינה יכולה לקבל בהקפה, שאין לה שום תקוה להשׂיג מעות ולשלם.

– מאין יבוא עזרי? – נאנחה האשה.

והצדיק, שהניח כבר את החבילה לארץ, מתקצף עליה:

– הוי, יהודיה פתיה! אַת אשה קטנה וחולנית, וימיך ספורים, ואני בוטח בך, ונותן לך בהקפה שש אגורות! ולך אֵל גדול ורחמן, שׂגיא כוח וחי לעולמים, ואינך בוטחת בו, שימציא לך שש אגורות?

– ומי יסיק לי בתנור? – נאנחת האשה – מי יודע, מתי ישוב בני מעבודתו בלילה?

והצדיק עונה, שהוא יסיק לה...

והוא אומר ועושׂה...

ובשעה שהכניס העצים לתוך התנור, זימר בלחש את הפזמון הראשון מסליחות היום...

ובהבעירו את העצים, אמר את הפזמון השני...

ואת הפזמון השלישי אמר, כאשר סתם את התנור.

– – –

והליטווא"ק נהפך לבבו לאהוב את הצדיק ולהאמין בו, ומאז היה נוסע אליו פעמַים מדי שנה בשנה.

וכשהיה שומע מספרים, שהצדיק עולה בימות הסליחות למעלה, לא צחק עוד והיה אומר:

– מי יודע אם לא למעלה מזה!

[1] אני! [רוסית] · [2] מי (זה) אני? [רוסית] (הערות פרויקט בן-יהודה)

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: הסיפור (מודפס או מהמסך), לוח, דף עבודה

1. פתיחה: "איפה, לדעתכם, נמצא אדם צדיק בשש בבוקר?" אוספים תשובות. מסבירים בקצרה מה הם ימי הסליחות ומי הם חסידים ו"ליטאים" (מתנגדים). (6 דקות)
2. קריאה בקול של הסיפור כולו (כ-12 דקות). המורה קורא, והתלמידים מסמנים מילים לא מוכרות. (13 דקות)
3. עבודה על הפתיחה (עד "החליט בלבו לחקור שורש דבר"): מה החסידים חושבים שהרבי עושה? מה הליטאי חושב? מי מספר, ומה ניתן לדעת עליו מהמשפט "ומובטח אני, שתיבש ידו"? (10 דקות)
4. בזוגות: ממלאים בדף העבודה את רצף העלילה ואת טבלת החסידים מול הליטאי. (10 דקות)
5. סיכום: כל תלמיד כותב תשובה ראשונה לשאלה הגדולה, ושומרים לשיעור 4. כרטיס יציאה. (6 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה קורה בכל בוקר בימי הסליחות בבית הרבי מנמירוב?
2. מה בטוחים החסידים שהרבי עושה?
3. מה מחליט הליטאי לעשות, ולמה?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. המספר אומר "ומובטח אני, שתיבש ידו". מה המשפט הזה מלמד על המספר ועל היחס שלו לרבי?
2. איך מתואר הליטאי בפתיחה ("נפשם יבשה")? מה דעתו של המספר עליו?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם יש ערך בבדיקה ובספקנות של הליטאי, או שהוא סתם "מחפש"? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

רושמים על הלוח את שתי העמדות: החסידים (הרבי עולה למרום) והליטאי (גם משה לא עלה למרום). שואלים: מה הליטאי עומד לגלות? שומרים את פתקי התשובה לשאלה הגדולה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. משפט אחד על המספר של הסיפור: _____

2. מה אני חושב/ת שהליטאי יגלה: _____

💡 הערות למורה

הלשון של פרץ גבוהה וארכאית בחלקה ("ויאמר", "כאותו הצל"), ויש בה ארמית ("כשעה חדא", "לא חלמא חזיא"). כדאי להכין מילון קטן על הלוח, ולא לעצור על כל מילה בקריאה הראשונה.

"ליטוא"ק" הוא כינוי (קצת לגלגני) ליהודי מליטא, ובסיפור הוא מסמל את המתנגדים לחסידות. כדאי להסביר שהסיפור מציג את המחלוקת מנקודת מבט חסידית, ובסופו גם מגשר עליה.

למתקשים: לקרוא בבית את הסיכום שבהסבר למורה לפני השיעור. למתקדמים: לחפש בטקסט שלושה ביטויים שמראים שהמספר הוא חסיד.

📝 בדף העבודה

היכרות עם הסיפור: 7 שאלות על העלילה, הרקע והמספר, ומחוון מלא בעמוד השני.

בסוף הדף ★ שאלת אתגר, ויש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה). בסוף כל דף: כרטיס יציאה.

מקורות

- י"ל פרץ, "אם לא למעלה מזה", מתוך פרויקט בן-יהודה: benyehuda.org/read/1121. פרץ נפטר ב-1915, והיצירה בנחלת הכלל; הנוסח העברי מובא בפרויקט תחת שמו של פרץ.

מחוון: היכרות עם הסיפור: הרבי, החסידים והליטאי

1. ב. בימי הסליחות.
2. שהוא עולה למרום (לשמים) ומשתטח לפני כסא הכבוד ומתפלל על עם ישראל. ביטויים: "בלי ספק במרום!", "בלי ספק הוא עולה למרום".
3. החסידים: הרבי עולה למרום להתפלל. הליטאי: גם משה לא עלה למרום ("למטה מעשׂרה טפחים"), ולכן הרבי בוודאי לא. הוא מחליט לחקור ולגלות לאן הרבי הולך.
4. 4 · 2 · 1 · 3 · 5.
5. מספר בגוף ראשון ("מובטח אני") שהוא חסיד מהעיירה, מאמין בכוחו של הצדיק ומדבר עליו בהערצה. לקבל: המספר מאמין שהרבי קדוש.
6. תשובה אישית.
7. למשל: "נפשם יבשה בלי שום לחלוחית של אמונת צדיקים", "וימלא פיו צחוק", "הלא ליטווא"ק הוא!". הסבר: המספר הוא חסיד, ולכן מציג את המתנגד באור מגוחך. כך הסוף מפתיע יותר.